

LBRIS

We know
books

Alexandra Alina Iancu

TRĂDAREA LUI POLICHINELLE

Candoare și anticorupție în România precomunistă

INSTITUTUL EUROPEAN
2023

Cuprins

INTRODUCERE / 9

CAPITOLUL I. REPREZENTAREA PARLAMENTARĂ ȘI PARTIDELE POLITICE ÎN PERIOADA VOTULUI CENZITAR / 19

Funcționarea regimului politic la final de secol XIX / 21

Politica ‘fără alegători’ în perioada votului cenzitar / 26

Calitatea reprezentării: alegeri și reprezentanți / 30

Un sistem de selecție închis: eșecul instituirii unei elite diversificate / 34

O explicație: partidele politice ca societăți comerciale / 38

Contextul și reglementarea apariției partidelor politice la finalul secolului al XIX-lea / 39

Nașterea și rolul partidelor: de la facțiuni la organizații politice / 41

Facilitatori fiscali? Finanțarea partidelor politice și coluziunea public-privat / 43

Autofinanțarea partidelor politice și dependența de funcția publică / 45

Concluzii: „Oligarhia” și Partidele în perioada votului cenzitar / 48

CAPITOLUL II. RAPORTUL ÎNTRE PUTERI ȘI CORUPȚIA POLITICĂ (1866-1918) / 53

Un parlament supus executivului / 54

Gubernanții: principala sursă de coluziune politică / 59

Scandaluri de corupție fără corupți: „modelul” Strousberg / 64

Afacerea Strousberg. desfășurare / 66

O afacere de corupție sau un conflict politic mascat sub forma unui scandal de corupție? / 67

Aplanarea conflictului și urmările politice / 69

Integritate, incompatibilități parlamentare și scandalurile politice / 71

Comisii de anchetă și legea răspunderii ministeriale / 71

Moștenirea Strousberg: afaceri de corupție sau contracte „neinspirate”? / 74

Noi norme cu privire la transparență și integritate politică / 77

Concluzii: banii și politică în perioada regimului cenzitar / 80

CAPITOLUL III. REPREZENTAREA POLITICĂ ȘI EXTINDEREA SUFRAGIULUI: EȘECUL DEMOCRATIZĂRII / 83**Epoca reformelor: reprezentare și sufragiu universal / 86****Falsificarea alegerilor și votul universal masculin: ‘să se revizuiască, primesc!’ / 92**

Discursul (auto)denunțării: fraudarea alegerilor și sufragiu universal masculin / 96

Refuzul deschiderii: o elită politică ermetică / 99

Partidele politice în interbelic: explicația declinului / 102

Contextul general / 102

Partidele de la societăți comerciale la apărarea interesului general: o evoluție a reglementării / 105

Asociațiile politice ca utilități publice: o supra-reglementare aparentă / 108

Conflictul interpretativ în raport cu rolul reglementării: sunt partidele asociații politice? / 110

Organizarea partidelor. Principalii competitori electorali / 116

Finanțarea politicului: aceeași poveste...cu alt final / 124

Elemente de autofinanțare: lipsa resurselor / 125

Circuitul financiar al banilor publici: finanțarea funcției publice ca formă de recompensă a loialiștilor / 132

Concluzii: partide, alegeri și absența reprezentării în perioada interbelică / 135**CAPITOLUL IV. EȘECUL REGÂNDIRII PARLAMENTARISMULUI ROMÂNESC: INTEGRITATE, MORALITATE POLITICĂ ȘI ANTICORUPȚIE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ / 139****Constituția de la 1923 – o constituție anticorupție? / 142****Centralism guvernamental, rotativa și elita executivă / 146**

Două puteri slăbite: legislativ versus executiv în perioada interbelică / 147

Puterea selecției politice: ultimul resort al stabilității politice / 151

Integritate, transparență și scandaluri de corupție în interbelic / 153

Folclorul anticorupție și cultura impunității politice în interbelic / 153

Moștenirea războiului: legea controlului averilor demnitarilor publici / 158

Panamelele interbelicului: marile scandaluri și corupția guvernamentală / 160

Scandalul Škoda ca sursă de de-aliniere politică? / 166

Scandalul Škoda: derulare, dezvăluiri și polarizare politică / 167

Dezbaterea politică în jurul afacerii Škoda și consecințele acesteia / 174

Consecințele afacerii Škoda: integritate, polarizare și radicalism politic / 177

Concluzii: scandaluri de corupție și integritate politică în interbelic / 181

**CONCLUZII. POLITICILE CANDORII ÎN ROMÂNIA
PRECOMUNISTĂ / 185**

Anticorupție, partide, alegeri și reprezentanți / 188

Ce articulare decizională? Corupție și scandaluri de corupție / 190

Ce spațiu public? Un intermezzo / 192

Trădarea lui Polichinelle: politicile candorii în România precomunistă / 195

Bibliografie / 199

*Capitolul I***Reprezentarea parlamentară și partidele politice
în perioada votului cenșitar**

La începutul parlamentarizării regimului politic, reprezentarea era mai degrabă gândită ca formă de deliberare continuă menită să conducă la cea mai bună soluție pentru servirea interesului comun. Protecția acordată parlamentarilor față de ingerințe externe (prin imunități, incompatibilități și privilegii financiare), transparentizarea activităților plenului erau dispozitive menite să limiteze despotismul și să încurajeze reflecția politică modernă. Chiar și într-un cadru mai larg al constituționalizărilor reușite, aceste transformări se dovedesc insuficiente pentru a garanta integrarea politică a electoratului. Nu întâmplător, de pildă, Constituția belgiană de la 1831 – ce ne-a servit și nouă drept model și considerată drept una dintre cele mai liberale din epocă – a fost adoptată într-un context în care doar 1% din populația Belgiei avea drept de vot¹. În cazul românesc însă, refuzul democratizării depășește un simplu un reflex – într-o oarecare măsură natural/reacționar – al elitelor politice. În schimb, inventivitatea para-constituțională redefiniște logica regimului și a reprezentării.

România nu este un caz excepțional. State pre-moderne/patriarhale precum cele din Balcani sau America Latină (țări care au adoptat instituții parlamentare în secolul XIX urmând un model vestic dar care au păstrat sisteme restrictive de participare electorală) constituie un bun punct de comparație. În aceste cazuri, parlamentarismul liberal a fost menținut de un cerc restrâns de decidenți prin manipularea alegerilor și mijloace paralegale². Și la noi, în ciuda transplantului instituțional, preluarea formelor parlamentarismului clasic a fost însoțită nu doar de vicierea substanței instituțiilor prin practici politice (fraude și violență electorală, patronaj, corupție și favoritisme), ci și prin inițierea unor mecanisme semi-formale menite să regândească echilibrul dintre puteri (e.g.

---

¹ Constituția belgiană era considerată un model atât din perspectiva aplicării principiului separației puterilor în stat, cât și a garantării drepturilor și libertăților, Raoul Charles van Caenegem, *An Historical Introduction to Western Constitutional Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, p. 194.

² Nicos P. Mouzelis, *Politics in the Semi-Periphery ...*, pp. 5-7.

rotativa guvernamentală)³. Într-un context politic descris prin precaritatea resurselor dar și incertitudine cu privire la destinul noului stat, aceste artificii decizionale au devenit esențiale pentru supraviețuirea competiției politice și au condiționat, mai apoi, articularea practicilor politice și în interbelic.

În cazul optimist, așa cum arată Mouzelis, deschiderea participării politice într-un context bazat pe asimetrie între guvernanți și guvernați poate produce o erodare graduală a rețelelor oligarhice și a monopolului elitelor politice locale (așa cum a fost cazul multor democrații în debutul secolului XX)⁴. Astfel, deși instituțiile nu au funcționat conform modelului importat, au reușit să creeze bazele reale pentru masificarea politicului sau pentru apariția unor forme imperfecte –, dar reale – ale statului de drept. Discursul politic a creat așteptări concrete cu privire la funcționarea sistemului politic și a consolidat reflexele democratice. În cazul românesc, astfel de evoluții par mai puțin accentuate. „Oligarhiile” politice, corupția electorală și sistemele de patronaj nu par să sufere modificări esențiale în ciuda creșterii incluziunii electorale. Politicul nu este autonom în fața unor constrângeri sistemice, ci în fapt reproduce sau mai degrabă oglindește conflicte sociale și economice preexistente. Astfel, a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost marcată de numeroase tensiuni rezultante ale modernizării dificile: unirea principatelor române cu structuri socio-economice distincte, lupta pentru independență, raportul politic fragil cu marile puteri, efortul pentru definirea națiunii și a cetățeniei⁵. Liberalismul politic parțial și tardiv ce precedă în fapt reconfigurarea relațiilor economice, concentrarea proprietății în jurul unor mari familii în detrimentul unei populații care trăia la limita supraviețuirii, gradul de alfabetizare extrem de scăzut, datoria publică extrem de ridicată⁶ au contribuit în mod direct la încetinirea

³ Mattei Dogan, *Analiza statistică a democrației parlamentare...*; Gheorghe Tătărăscu, *Regimul electoral și parlamentar în România...*; Silvia Marton, „Patronage, représentation et élections en Roumanie de 1875 à 1914...”, pp. 141-166; Silvia Marton, “Transparency” and “corruption” in Romanian electoral politics ...”, pp. 35-51.

⁴ Nicos P. Mouzelis, *Politics in the Semi-Periphery...*, p. 3.

⁵ Pentru decalaje economice : Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Polirom, Iași, 2010 ; Pentru construcția națiunii Silvia Marton, *La construction politique de la nation. La nation dans les débats du Parlement de la Roumanie (1866-1871)*, Institutul European, Iași, 2009.

⁶ David Mitrany, *The Land and the Peasant in Rumania: The War and Agrarian Reform*, Greenwood Press, New York, 1968; Vlad Georgescu, *The Romanians. A history*, Ohio University Press, Columbus, 1984, pp. 122-139; Apostol Stan, *Puterea politică și democrație în România 1859-1918*, Editura Albatros, București, 1995; Bogdan Iancu, „Separația puterilor în Constituțiile de la 1866 și 1923: modernizarea periferică ca generator de autoritarism structural”, In: M. Guțan, O. Rizescu, B. Iancu, C. Cercel, B. Dima, *Sefii de stat. Dinamica autoritară a puterii politice in istoria constituțională românească*, București, Ed. Universul Juridic, 2020.

procesului de diferențiere a puterii. Politicul a rămas intrinsec dependent de economic, distincția public-privat marcă fundamentală a modernității – a devenit mai degrabă un mijloc retoric decât un principiu decizional. Care sunt fundamentele prin urmare ale parlamentarismului românesc? Sunt acestea excepționale? Dincolo de constrângerile structurale (economice, internaționale, etc.), care sunt bazele *politice* ale oligarhiilor politice denunțate acerb în epocă?

Încă de la debuturile parlamentarizării se instituie rapid imaginea unui legislativ fragil, incoerent și corupt, supus deciziei executive. Acest capitol investighează sursele acestei fragilități pentru a arăta că, în ultimă instanță, slăbiciunile sistemului politic fondat de Constituția de la 1866 își găsesc cu greu explicația doar în incapacitatea decizională a elitelor, în comportamentele politice interesate, în autoritarismul monarhului, etc. În schimb, capitolul sugerează că lipsa finanțării politicii a stat cel mai adesea la baza acestei căutări instinctive în a limita sau a încetini procesele de democratizare profundă. Vom urmări astfel cum se structurează competiția politică la debuturile parlamentarismului românesc și de ce nu alegerile sunt producătoare de realități politice. În fapt, partidele sunt orientate *avant la lettre* spre banul public, iar multe dintre derivatele de putere sunt rezultanta directă a absenței unei alternative politice de dezvoltare viabilă, atât la nivelul deciziei politice, cât și la nivelul noilor partide politice instituite. Perioada votului cenziar este astfel – înainte de toate – ilustrativă pentru un eșec constitutiv al partidelor politice – ca organizații menite să articuleze competiția electorală, să selecționeze actori politici pentru funcția publică și mai ales să guverneze.

Funcționarea regimului politic la final de secol XIX

Semnificațiile reprezentării parlamentare la finalul secolului al XIX-lea se instalează gradual. Este un proces mai degrabă intuitiv decât rezultatul direct al unei reflecții cu privire la rolul aleșilor în cadrul noului regim constituțional. Constituția promulgată la 1 iulie 1866 – o constituție modernă – este discutată pe fondul incertitudinii identificării unui principe străin, într-un context politic și economic marcat de o criză financiară acută și tensiuni separatiste ce marcau spațiul moldovenesc⁷. Dacă principele Carol I este instalat la 10 Mai 1866 pe tronul României, problemele identificate la preluarea mandatului ce trimiteau la absența modernizării (funcționari corupți și incompetenți, un sistem educațional deficitar, slaba industrializare, infrastructura precară, criză agricolă, armată slab

⁷ Paul E. Michelson, *Romanian Politics 1859-1871. From Prince Cuza to Prince Carol*, The Center for Romanian Studies, Iași, Oxford, 1998, pp. 160-169.

înzestrată, etc) puteau cu greu găsi soluții în noua construcție instituțională⁸. Pentru cei mai mulți lideri politici ai secolului al XIX-lea, reprezentarea politică era gândită ca un rezultat mecanic al adoptării rapide a legii electorale în 1866, în virtutea votului direct sau indirect exprimat la nivelul colegiilor electorale. Alegerea în cele două Camere urmărea ceea ce contemporanii numeau reprezentarea echitabilă a tuturor categoriilor de cetățeni.

Ayunarea deputaților era aleasă în patru mari colegii conform unui vot plural cenziar în care averea (în primele două colegii) și impozitul plătit către stat (celelalte două colegii) constituiau principalele criterii în stabilirea dreptului de a alege și de a fi ales⁹. Organizarea colegiilor electorale lua în calcul venitul alegătorilor (în colegiul I, colegiul marilor proprietari, venitul funciar era de minim 300 de galbeni, în colegiul II puteau vota cei cu un venit ce varia între 100 și 300 de galbeni, în colegiul III, al zonei urbane votau comercianții și industriașii care dovedeau o dare către stat de cel puțin 80 de lei). Colegiul IV era rezervat votului indirect, 50 de alegători aveau dreptul la un delegat la votul exercitat la nivel de județ. În acest colegiu, puteau vota toți cei care, deși plăteau dări către stat, nu se încadrau în primele categorii de votanți. Alegerea Senatului se derula în cadrul a două mari colegii: primul colegiu îi delimita clar pe cei care aveau un venit de cel puțin 300 de galbeni, iar în cel de-al doilea colegiu votau toți proprietarii de imobile urbane. Senatul mai cuprindea, conform textului constituțional și categoria senatorilor de drept (care erau inițial limitați la moștenitorul Tronului, mitropoliții și episcopii eparhioți). Legea electorală astfel instituită însă era extrem de limitativă. În fapt, doar 20.000 de cetățeni din cele 5 milioane de locuitori aveau drept de vot¹⁰. Conform reformei electorale din 1884, valoarea censului a scăzut, iar numărul de colegii în alegerea Camerei deputaților a fost redus la trei. Reforma viza extinderea corpului electoral. Votul a rămas însă restrictiv în raport cu alte state europene (în special din perspectiva numărului de mandate care se distribuie la nivelul fiecărui colegiu)¹¹. Astfel, în 1888 în România numai 1,3% (la Cameră) și 0,38% (la Senat) din populația masculină adultă avea drept de vot, comparativ cu Franța unde votul universal masculin fusese adoptat¹². Reprezentarea rămânea a celor puțini și în ciuda unor

⁸ *Ibidem*, pp. 175-178.

⁹ Alexandru Radu, „Reforma sistemului electoral din România. O istorie analitică (I)”, *Sfera Politicii*, 167, 2012, pp. 35-45; Cristian Ionescu, *Regimul politic din România*, All, București, 2002, p. 27; Cristian Preda, *Rumânii fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent*, Polirom, Iași, 2011, pp. 113-114

¹⁰ Paul E. Michelson, *Romanian Politics 1859-1871...*, p. 184.

¹¹ Tudor Drăganu, Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar în România până în 1916, Editura Dacia, Cluj, 1991, pp. 188-189; Cristian Preda, *Rumânii fericiți. Vot și putere de la 1831..*, p. 117.

¹² Mattei Dogan, *Analiza statistică a democrației parlamentare ...*, p. 9.

inițiative punctuale de deschidere a votului, puțin dispusă în a integra interesele marilor mase de cetățeni.

Dacă prevederile electorale se dovedeau limitative, pasiunea pentru reforme instituționale a fost neobosită. Reglementările cu privire la adoptarea unor constrângeri ale mandatului reprezentanților în funcții publice introduceau măsuri moderne de ‘transparentizare’ a vieții politice. Încă din 1858, legea electorală conținea o lungă listă de incompatibilități și incapacități cu referire la candidații la alegerile parlamentare¹³. Se prevedeau, la articolul 8, condiții devenite astăzi ‘standarde de bună practică,’ bariere în contra unei reprezentări deficitare și a confuziei între puteri. Candidatul la un mandat de deputat trebuia să fie român, în vârstă de 30 de ani, cu dreptul de vot și capabil să depună un depozit sub forma unei sume de bani. Legea preciza că mandatul de parlamentar era incompatibil cu orice altă funcție de nivel înalt : precum cea de ministru, membru al Curții de Casație, procuror, director sau șef de secție în interiorul ministerelor, prefect, subprefect sau comisar de poliție, militar. Înalții funcționari puteau fi aleși în parlament, precum și alți magistrați. Limitări adiționale vizau teritorialitatea reprezentării sau garanții menite să protejeze contra suprapunerilor funcționale între puteri. De exemplu, articolul 26 preciza că președinții și membrii tribunalelor nu puteau fi aleși într-o funcție publică pe durata mandatelor acestora. În momentul numirii (validării mandatului), parlamentarul își pierde funcția anterior deținută. Alte garanții vegheau la respectarea voinței electorului. Sancțiunile nu lipseau, chiar dacă acestea au rămas literă moartă. Din perspectivă formală, fraudele electorale, abuzurile, falsificarea listelor și a buletinelor de vot erau considerate infracțiuni.

Astfel de reglementări menite să asigure buna reprezentare s-au consolidat ca o contrapondere la închiderea vizibilă a scenei politice. Normele adoptate în Vechiul Regat nu se concentrau doar asupra momentului electoral, ci includeau și referiri multiple la controlul liderilor politici în funcții publice. De exemplu, prevederile constituționale din 1866 subliniau rolul responsabilității ministeriale ca un mijloc de control politico-juridic, opozabil executivului. Articolul 101 preciza faptul că cele două camere și Regele au dreptul să ceară punerea sub acuzare a miniștrilor în fața Curții de Casație, singura în drept să judece miniștrii. Ca și în cazul reglementărilor electorale, substanța controlului era cvasi-inexistentă. Tentativele de a controla executivul nu au lipsit, mai ales până la debutul secolului XX. Chiar înainte de adoptarea unei legi a

¹³ George Alexianu, *Curs de drept constituțional*, Editura Casa Școalelor, București, 1930, p. 435 (Cursul de drept constituțional al lui Alexianu constituie singura sursă identificată cu privire la regimurile legislative de integritate și reglementarea partidelor. Prof. Alexianu, fost guvernator al Transnistriei (1941-1944), a fost condamnat la moarte pentru crime de război, crime împotriva păcii și umanității și executat în 1946. Sentința sa a fost confirmată de către ICCJ în 2006 și 2008)

responsabilității ministeriale menite să explicitizeze prevederea constituțională, comisiile de anchetă parlamentară au început investigarea unor afaceri de corupție precum scandalul dării în concesiune a lucrărilor la căile ferate dintre București și Iași¹⁴. Spre finalul secolului al XIX-lea, legislativul își va utiliza însă această prerogativă – selectiv – în principal ca instrument al luptei politice, în vederea declanșării procedurii pentru punerea sub acuzare a guvernului conservator Lascăr Catargiu (1871-1876) sau a guvernului liberal Brătianu (1876-1888)¹⁵. Dezbaterile parlamentare aduc în prim plan interogări mai largi cu privire la funcționarea politicului și constituie instrumente importante în transparentizarea (și denunțarea) abuzurilor de putere. ‘Falsificarea reprezentațiunii naționale’ prin corupție și fraude electorale, acuzația principală adresată guvernării conservatoare din prim ministeriatul lui Lascăr Catargiu, identificarea cheltuielilor neacoperite și contractelor publice oneroase, a practicilor cu privire la politizarea administrației sau încălcarea drepturilor și libertăților civile de către autoritățile politice sunt minuțios analizate de către parlamentari. De exemplu, în cazul guvernării Catargiu, comisia de anchetă parlamentară cu privire la activitatea guvernării conservatoare a întocmit un raport însumând 946 de pagini. Concluziile sunt citite în fața Adunării, iar raportul este publicat în *Monitorul Oficial* și mai apoi difuzat la nivelul tuturor comunelor¹⁶. Procedura menită să sancționeze falsificarea alegerilor și proasta gestiune a banului public este însă abandonată în mod consensual de către membrii legislativului. Contextul politic, mai precis, importanța istorică a declarării independenței, duce la uitarea voită a acestei nefericite întâmplări („nenorocită chestie”), așa cum avea să o numească chiar liderul partidului care inițiasse procedura de punere sub acuzare, liberalul Ion C. Brătianu¹⁷.

¹⁴ Afacerea Strousberg este unul dintre primele mari scandaluri de corupție înregistrate în România modernă și vizează concesiunea de către statul român a construcției căilor ferate (linia București-Iași). Recunoașterea independenței României a fost condiționată de plata de compensații de către Statul român acționarilor germani. Apostol Stan, *Puterea politică și democrație în România, 1859-1918*, Editura Albatros, București, 1995, p. 79; Dan Moroianu, „Problema căilor ferate și afacerea Strousberg”, www.muzeu-valcea.ro/buridava/B8_23.moroianu.pdf. Pentru o analiză detaliată a scandalului vezi și Capitolul II.

¹⁵ Pentru o analiză a primelor comisii parlamentare de investigare a activității guvernului la finalul secolului al XIX-lea: Alexandra Iancu, “Le pouvoir à l’abri de sanction : les débuts du contrôle parlementaire en Roumanie à la fin du xix siècle”, in Olivier Dard *et al.* (ed.), *Plus rien dans sa sacoche : ...*, pp. 137-151; Apostol Stan, *Puterea politică și democrație în România 1859-1918*, p. 128.

¹⁶ Stenograma ședinței Camerei din 19 martie 1877, *Monitorul Oficial al României*, nr. 78, 8(20) Aprilie, 1877, p. 2373.

¹⁷ Stenograma dezbaterii de la Camera Deputaților din 26 ianuarie 1878, *Monitorul Oficial*, n° 21, 27 ianuarie (8 februarie) 1878, p. 451.

În fapt, principiile controlului parlamentar nu au fost dublate de substanță decât pentru o scurtă perioadă de timp, în intervalul imediat următor adoptării Constituției de la 1866¹⁸. La finalul secolului al XIX-lea și debutul secolului XX, nu parlamentele creează guvernele, ci noul Prim-ministru desemnat de către Rege este acela care organizează (și câștigă) alegerile. Din 1881 până în 1914 niciun guvern desemnat de către rege nu a pierdut alegerile pe care le-a organizat¹⁹. Politicienii timpului denunță intruziunea puterii executive în alegerea corpurilor legiuitoare și statutul celor din urmă de instrumente politice docile, un „lux, o cheltuială sau un mijloc de corupțiune”²⁰. Celebra *rotativă guvernamentală* devine explicația centrală pentru crearea de oligarhii corupte și coluziune politică.²¹ Discrepanțele în reprezentare rezultate din alcătuirea unui sistem electoral menit să favorizeze într-o primă instanță voturile marilor proprietari, dar și așa numita „candidatură oficială”, prin care întreaga mașinărie, nu de partid, ci a administrației publice lucra în vederea câștigării alegerii de către guvernul care organiza scrutinul, au devenit activități politice curente, aplicate sistematic de către liderii principalelor partide/facțiuni parlamentare²².

Încă de la 1866, Parlamentul nu reușește să cenzureze executivul prin procedura votului de blam. Votul de neîncredere în guvern nu duce la dizolvarea parlamentului și organizarea de noi alegeri²³. Creșterea exponențială a interpelărilor, retragerea în bloc de la lucrările adunării, discursurile fluviu și atrofia opoziției parlamentare – au favorizat instaurarea unui legislativ slab²⁴. În ciuda faptului că parlamentarii români adoptă deja de la mijlocul secolului al XIX-lea o retorică cu privire la moralitatea politică și gestiunea banului public, denunțarea politică a proastei guvernări rămâne fără consecințe vizibile. Spre finalul secolului al XIX-lea, procedurile de patronaj sunt o constantă a puterii politice, în timp ce, în retorica politică, corpul electoral rămâne caracterizat prin imaturitate politică.

¹⁸ *Idem*, p. 453.

¹⁹ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, ed. a 4-a, Humanitas, București, 2013, p. 111.

²⁰ George D. Nicolescu, Albert Hermey, „O scurtă expunere istorică a parlamentarismului roman...”, p. 11.

²¹ Constantin Stere, *Marele războiu și politica României*, Editura Ziarului Lumina, București, 1918, p. 17.

²² Gheorghe Tătărăscu, *Regimul electoral și parlamentar în România...*, pp. 39-76.

²³ Paul E. Michelson, *Romanian Politics 1859-1871...*, p. 241.

²⁴ Andrew Janos, *East Central Europe in the Modern World: The Politics of the Borderlands from Pre- to Postcommunism*, Stanford University Press, Stanford, 2000, p. 97; Tudor Drăganu, *Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar...*, pp. 294, 296. Pentru o cronologie exhaustivă a activității parlamentare v. George D. Nicolescu, *Parlamentul român de la 1866-1901*, Editura Soceleu, București, 1903.